

3.3. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бакуліна О.С.

аспірант кафедри ЗЕД підприємств

Житомирський національний агроекологічний університет

Україна за своїм природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце серед країн світу, однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропромисловий комплекс України за рівнем розвитку відстає від передових країн світу та ЄС.

Посилення конкурентної боротьби на світових ринках, виведення народного господарства країни з кризи, досягнення відповідного рівня розвитку аграрного сектора АПК потребує використання комплексу чітко скоригованих дій. Однією із складових цього комплексу дій є відношення до ресурсного потенціалу, підвищення ефективності його використання та впливу на фінансовий стан підприємства.

Аналіз ресурсного потенціалу є невід'ємною складовою управління діяльністю сільськогосподарських підприємств, що в свою чергу дозволяє дослідити стан земельних, трудових і матеріальних ресурсів, ефективність їх використання та виявити можливості максимального їх використання задля підвищення прибутковості підприємств.

З огляду на це, В.Г. Андрійчук стверджує, що систему підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва слід будувати так, щоб вона розкривала дві сторони критеріїв ефективності – раціональність використання землі та економічність виробництва [1] За Г. Ісаєвим ефективність

використання ресурсного потенціалу полягає в наступному: підприємства повинні постійно порівнювати свої граничні вигоди й граничні витрати та на основі цього аналізу встановлювати внутрішньогосподарські нормативи використання ресурсів. На думку автора, підвищення ефективності сільського господарства дозволяє підвищити виробництво сільськогосподарської продукції при тому ж ресурсному потенціалі й знизити трудові та матеріальні витрати на одиницю продукції [3].

Отже, будь-яке підприємство, галузь в цілому повинні прагнути максимально використовувати всі наявні в їх користуванні ресурси, а для цього слід забезпечити їх збалансованість і максимально задіяти у виробничому процесі [4].

Сільське господарство як одна із головних галузей матеріального виробництва, постачання продовольства для населення та сировини для промисловості, основне джерело доходу для сільського населення, характеризується низкою особливостей, які мають істотний вплив на рівень використання трудових ресурсів. Механізм мотивації трудового потенціалу значною мірою залежить від підприємства та середовища, в якому воно функціонує. Повний і комплексний аналіз процесу формування мотиваційного механізму персоналу необхідно розпочинати з дослідження ключових показників виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств (природно-кліматичних, земельних, матеріально-технічних), які значною мірою визначають стан та перспективи розвитку аграрної сфери.

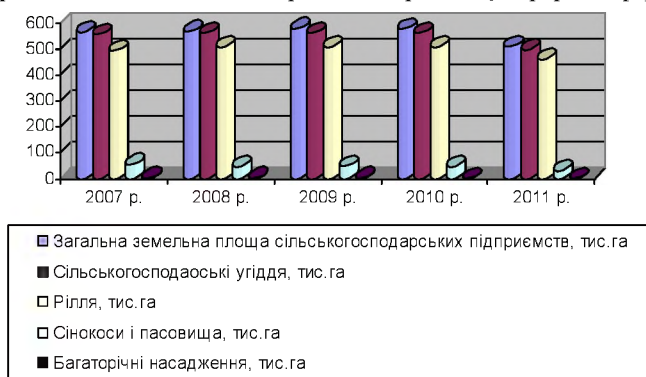

Рис. 1. Динаміка землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Житомирської області, 2007-2011 рр., тис.га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Розвиток сільського господарства безпосередньо пов'язаний із землею і природно-кліматичними чинниками. Житомирська область розташована в північно-західній частині України у двох природно-кліматичних зонах – Полісся і Лісостепу. Область займає 29,8 тис. км², що становить 4,9 % території

України, є однією з найбільших областей. Включає 23 райони, 4 селища міського типу, 1625 сільських населення.

Стабільність економічного, соціального та політичного стану в суспільстві, а отже ефективність роботи АПК багато в чому залежить від стану земельних ресурсів. Земля у сільському господарстві є основним засобом виробництва, її раціональне використання формує ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств в Житомирській області.

Так, у 2011 р. Житомирська область мала 2982,7 тис. га загальної земельної площі, сільськогосподарські угіддя займають 50,8 % всієї площі області, з них орні землі 36,8 %, сіножаті – 4,3 %, пасовища – 6,3 % (рис. 1).

Площа сільськогосподарських угідь на території Житомирської області за період 2007-2011 рр. мала тенденцію до скорочення. Порівняно з 2007 р. загальна земельна площа сільськогосподарських земель зменшилась на 55,2 тис.га, в основному за рахунок зменшення сільськогосподарських угідь на 59,8 тис.га, ріллі – на 32,6 тис.га. Щодо, в свою чергу, призвело до зниження обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, зниження рівня економічної ефективності використання земельних ресурсів. Це пояснюється тим, що більшість сільськогосподарських підприємств області знаходиться на межі виживання, а земельні площі збанкрутілих господарств виходять із звороту земель. Для подальшого розвитку сільського господарства необхідно високоефективно використовувати землі та підвищувати її продуктивність.

Таблиця 1

Кількість та структура сільськогосподарських підприємств Житомирської області за організаційно-правовими формами господарювання

Організаційно-правові форми підприємств	Роки									
	2007		2008		2009		2010		2011	
	од	%	од	%	од	%	од	%	од.	%
Всього підприємств	1376	100,0	1428	100,0	1349	100,0	1295	100,0	1300	100,0
в тому числі:										
Господарські товариства	291	21,1	291	20,4	279	20,7	263	20,3	272	20,9
Приватні підприємства	220	16,0	232	16,2	219	16,2	204	15,8	195	15,0
Виробничі кооперативи	40	2,9	39	2,7	40	2,9	28	2,2	30	2,3
Фермерські господарства	768	55,8	804	56,3	748	55,5	744	57,4	746	57,4
Державні підприємства	7	0,5	8	0,6	9	0,7	7	0,5	6	0,5
Інші підприємства	50	3,6	54	3,8	54	4,0	49	3,8	51	3,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Станом на 2011 р. у Житомирській області функціонувало 1300 сільськогосподарські підприємства, що на 76 од. менше, ніж діяло у 2007р. (табл. 1). Таке скорочення відбулося за рахунок поступового зменшення кількості фермерських господарств на 1,6 % та приватних підприємств – на 1,0

%. Разом з тим, прослідковується зменшення і господарських товариств у 2011 р. порівняно з 2007 р. на 0,2 %. Причиною цього, насамперед, є нестача коштів для подальшої діяльності сільськогосподарських підприємств та труднощі зі збутом продукції.

Ефективність виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами значною мірою залежить від рівня їх оснащеності високопродуктивною технікою, розвитку матеріально-технічної бази. Останнім часом через зростання вартості техніки та брак коштів якісний та кількісний склад основних засобів суттєво знизився. Зношеність машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств Житомирської області досягла критичної межі (рис.2).

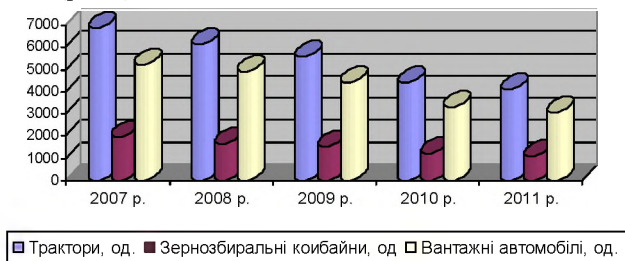

Рис. 2. Динаміка рівня технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств Житомирської області, за період 2007-2011 рр.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Згідно дослідження протягом останніх років спостерігається зниження рівня технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Так, у 2011 р. порівняно із 2007 р. кількість тракторів зменшилася на 2776 од., вантажних автомобілів – на 2130 од. Найвищий рівень забезпеченості тракторами, вантажними автомобілями, зернозбиральними комбайнами у Попільнянському (619 од.), Новоград-Волинському (487 од.) та Андрушівському (310 од.) районах, найнижчий – у Баранівському (83 од.) та Олевському (87 од.) районах. Загалом по області у 2011 р. порівняно з 2007 р. відбулося скорочення сільськогосподарської техніки на 5741 одиниць. Технічна база сільськогосподарських підприємств не розвивається. Як свідчить аналіз, темпи зростання матеріально-технічного забезпечення сільського господарства Житомирської області в цілому не відповідають техніко-технологічним вимогам. Спостерігається погіршення технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств, зокрема, велика кількість одиниць техніки вже морально і фізично застаріла, витрати на її відновлення у багатьох випадках є економічно невиправданою, а на придбання нової не вистачає коштів. Така тенденція негативно впливає на продуктивність праці персоналу. Виходячи з цього, керівникам сільськогосподарських підприємств слід дотримуватися власної стратегії розвитку, спрямованої на максимальне

технічне переозброєння та реконструкцію діючих виробничих об'єктів, перехід до інтенсивних технологій, впровадження науково-технічних новацій.

Ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від їх забезпеченості висококваліфікованою робочою силою (табл.2), збільшення віддачі від якої визначає розвиток Житомирської області, сприяє досягненню соціально-економічного добробуту населення. Зокрема, від забезпеченості сільськогосподарських підприємств трудовими ресурсами і ефективності їх використання залежить об'єм та своєчасність виконання сільськогосподарських робіт, ефективність використання техніки, об'єм виробництва продукції, її собівартість, прибуток тощо.

Таблиця 2

Динаміка зайнятого населення в сільському господарстві Житомирської області за 2007-2011 рр., тис. осіб

№	Показники	Роки					
		2007	2008	2009	2010	2011	2011 до 2007, (%)
1.	Всього зайнятих у сільськогосподарському виробництві	84,8	75,1	78,3	72,1	83,5	1,5
2.	Частка від загальної кількості зайнятих в економіці області	14,9	13,2	14,1	12,9	15,1	0,2
3.	Середньорічна кількість найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах	49,4	40,2	37,1	28,9	26,8	45,7
4.	Частка від загальної кількості в економіці області	13,1	11,0	11,1	8,7	4,8	8,3

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Аналіз динаміки трудових ресурсів Житомирської області свідчить (табл.2), що в 2011 р., порівняно з 2007 р. зайнятість у сільському господарстві зменшилась на 1,5 %, середньорічна кількість найманих працівників зменшилась на 45,7 % відповідно. Найбільше зменшення відбулося у 2007 р. порівняно із попередніми роками, на 10,9 тис. осіб або на 11,4 %. Зниження зайнятості людських ресурсів в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області пов'язане з несприятливим екологічним, економічним та соціальним рівнем, не престижністю аграрної праці, низьким рівнем життя сільського населення, низькою оплатою праці порівняно з іншими галузями економіки.

Одним із важливих показників ефективності сільськогосподарського виробництва є собівартість продукції. Собівартість продукції має тісний зв'язок з її ціною, і є основою для встановлення ціни товару. Величина собівартості продукції залежить від технічної оснащеності підприємства, ступеня використання його виробничої потужності, досягнутого рівня організації виробництва, продуктивності праці, норм витрат матеріалів, палива, електроенергії тощо (рис. 3).

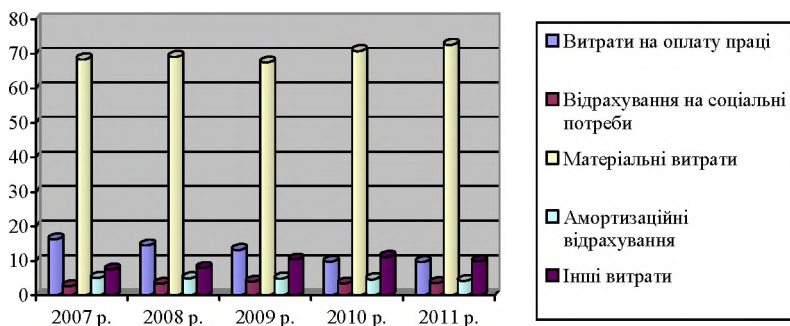

Рис. 3. Динаміка рівня витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємств Житомирської обл., за період 2007-2011 рр., %

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

У 2011 р. порівняно із 2007 р. сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області на оплату праці було витрачено менше на 6,6 %, амортизація – на 0,9 %, однак збільшилося відрахування на соціальні заходи – на 0,9 %, матеріальні витрати – на 4,2 %, . У структурі витрат на виробництво продукції майже дві третини становлять матеріальні (72,6 %). З яких значними є витрати сільськогосподарських підприємств на придбання нафтопродуктів – 17,9 %; кормів – 16,2 %; насіння і посадковий матеріал – 15,5 %; мінеральних добрив – 19,7 %. До підвищення собівартості продукції, зростання витрат праці у сільськогосподарських підприємствах призвело підвищення цін на матеріальні та енергетичні ресурси порівняно до цін на сільськогосподарську продукцію.

Реалізація виробництва сільськогосподарськими підприємствами продукції рослинництва та тваринництва є основним джерелом прибутковості господарств. Розглянемо обсяги реалізованої сільськогосподарськими підприємствами основних видів сільськогосподарської продукції в Житомирській області для виявлення причин низького рівня прибутковості господарств (табл. 3).

Загальна виручка від реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами Житомирської області збільшилася на 77,7%. Передусім це відбулося за рахунок збільшення виручки від реалізації продукції рослинництва, зокрема зерна у 2 рази, технічних культур у 4 рази. Збільшення кількості реалізованої продукції тваринництва відбулося передусім за рахунок молока (на 86,7%), яєць (на 36,3%).

Для розширеного розвитку сільськогосподарських підприємств, збільшення їх прибутковості та посилення стимулюючих мотиваційних факторів працівників необхідною умовою є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, яка знаходиться в прямій залежності від

витрат виробництва. Збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва дасть змогу збільшити кількість реалізації та економічну ефективність підприємств.

Таблиця 3

Обсяги реалізації основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області у 2007-2011 рр., тис. грн.

Показник	Роки					2011 р до 2007 р. (+/-)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Виручка від реалізації усіх видів с/г продукції	690996,9	550197,6	729413,4	883418,4	1228194,5	537197,6
Всього реалізовано продукції рослинництва	240170,4	320927,1	442705,7	612042,4	884254,9	644084,5
у тому числі:						
зерна	157798,2	215450,7	253707,8	399207,9	504227,1	346428,9
технічних культур	49495,3	81427,0	105933,9	119128,2	261681,5	212186,2
овочів	3206,1	10860,7	21068,8	26015,1	22905,9	19699,8
картоплі	13277,7	16938,0	24287,7	33828,2	76986,2	63708,5
фруктів і ягід	44,8	855,2	144,8	150,3	40,4	-4,4
Всього реалізовано продукції тваринництва	226704,6	229270,5	286707,7	271376,0	343939,6	11723,5
у тому числі:						
молока	88961,1	102106,1	102310,5	101666,9	166075,7	77114,6
м'яса	105777,5	169820,2	129210,5	122596,0	132301,5	2652,4
яєць	23170,8	97959,8	35488,9	33827,9	31588,2	8417,4
меду	335,6	203,3	231,3	306,8	276,4	-59,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Показником, який характеризує прибутковість підприємств є рівень рентабельності (табл. 4). Визначимо, які саме галузі сільськогосподарських підприємств є найбільш рентабельними.

З табл. 4, видно, що рівень рентабельності виробництва сільськогосподарських підприємств Житомирської області є низьким. Однак по відношенню до 2007 р. рівень рентабельності продукції тваринництва має тенденцію до збільшення (на 12,9%), продукції рослинництва - зменшення на 2,7% відповідно. У галузі рослинництва зменшення рентабельності відбулося передусім за рахунок зниження ефективності виробництва зернових (на 10,4%), олійних культур (на 88,2%), овочів відкритого ґрунту (на 98,7%), плодів на 148,8%. Разом із тим, в галузі тваринництва рентабельність збільшилася за рахунок підвищення ефективності виробництва вовни (36,3%), м'яса овець та кіз (на 54,4%), м'яса великої рогатої худоби (на 14,3%), свинини (на 23,5%). Найбільш рентабельними є підприємства Житомирського – 29,1%, Радомишльського – 29,1% та Андрушівського – 26,2% районів. Найбільш збитковими є підприємства Володар-Волинського – 32%, Олевського – 31,2% та Овруцького – 23,6% районів. Сільськогосподарські підприємства Житомирської області не здатні в повній мірі покривати всі витрати пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції.

Таблиця 4

Динаміка рівня рентабельності (збитковості) виробництва основних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області, %

Види продукції	Роки					2011 р. до 2007 р. (+/-)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Продукція рослинництва	21,0	6,6	6,5	16,5	18,3	-2,7
у тому числі:						
Зернові	32,0	2,0	4,2	15,3	21,6	-10,4
Олійні культури	103,2	21,9	12,3	12,6	15,0	-88,2
Цукрові буряки	-21,1	-18,2	-29,2	-14,5	18,0	39,1
Овочі відкритого ґрунту	132,0	70,3	142,6	108,1	33,3	-98,7
Картопля	96,1	46,1	31,3	83,3	27,8	-68,3
Плоди	153,8	164,7	123,3	1,0	5,0	-148,8
Продукція тваринництва	-16,5	-12,2	-13,7	-10,9	-3,6	12,9
у тому числі:						
Молоко і молочні продукти	15,4	2,7	-4,6	14,3	20,9	5,5
М'ясо ВРХ	-40,4	-26,2	-35,5	-35,8	-26,1	14,3
М'ясо свиней	-37,8	-22,8	2,3	-10,9	-14,3	23,5
М'ясо овець та кіз	-41,0	-42,1	-7,1	-29,4	13,4	54,4
М'ясо птиці	-59,5	-28,2	-22,1	-53,4	-65,6	-6,1
Яйця	17,4	11,1	4,3	-7,1	-8,5	-25,9
Вовна	-	-35,8	-90,6	-7,1	36,3	36,3

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській обл.

Соціально-економічний стан аграрного розвитку сільськогосподарських підприємств є кризовим, а основна їх частка – збитковою, внаслідок чого спостерігається низька забезпеченість населення продуктами харчування, зниження життєвого рівня та доходів населення.

Проведений аналіз використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області свідчить про негативну тенденцію у розвитку аграрного виробництва. Зокрема, зменшення загальної площі сільськогосподарських угідь, зайнятості населення, низький рівень розвитку соціальної інфраструктури села, матеріально-технічного забезпечення виробництва гальмують ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств. Разом з тим, саме ці ресурси визначають позитивні тенденції у розвитку не лише сільськогосподарського виробництва, а й трудових відносин на селі, формують мотиваційний механізм становлення аграрного сектору.

Таким чином, підвищення рівня економічної ефективності сільськогосподарських підприємств можна досягти за умови раціонального використання ресурсного потенціалу, шляхом впровадження ринково адаптованих форм організації праці, інтенсивних технологій, комплексу досягнень НТП та досвіду країн ЄС.

Література до розділу 3.3.

1. Андрійчук В.Г. Підвищення ефективності агропромислового виробництва / В.Г. Андрійчук, Н.В. Вихор. – К.: Урожай, 1990. – 232с.
2. Бугуцький О.А. Аграрна праця та соціальний розвиток села /О.А. Бугуцький. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 303 с.
3. Исаев Г. Технологические нормы замещения ресурсов и их оптимальные соотношения в аграрном производстве / Г. Исаев // АПК: экономика и управление. – 2001. – №12. – С.68-72.
4. Смагин Б.И. Эффективность использования ресурсного потенциала в аграрном производстве. / Б.И. Смагин, В.В. Акиндинов. – Мичуринск: Издательство Мичуринского государственного аграрного университета, 2007. – 150с.
5. Ходаківський Є.І. Економіка та менеджмент праці: навчальний посібник. / Є.І. Ходаківський, Ю.В. Богоявленська. – Київ: Кондор, 2005. – 332 с.